

Анатолій Пахарєв

ПЕРЕШКОДИ НА ШЛЯХУ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЄДНОСТІ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Розглядаються в історико-політологічному аспекті найважливіші перепони на шляху формування політико-ідеологічної єдності українського суспільства в умовах незалежної державності. Визначаються основні фактори, які перешкоджають цьому процесу: політико-географічний, етнонаціональний, релігійний та культурно-освітнянський.

Ключові слова: політична географія, етногенез, релігія, культура.

Pakharev A. The fundamental obstacles on the way of shaping of political and ideological unity in Ukrainian society in the conditions of the independence: historical and political context. Major barriers on the way of forming of political and ideological unity of Ukrainian society in the conditions of the independent state are examined in a historical and political aspects. Basic factors which hinder this process are determined: political and geographical, ethic-and-national, religious and cultural-education.

Key words: political geography, ethic-and-national, religion, culture.

Внутрішньополітична криза, яка стала невід'ємною складовою українського суспільства часів державної незалежності, особливо загострилася в умовах так званої «помаранчевої революції» та президентства В. Ющенка (2004 – 2009 рр.). І хоча внутрішньополітична боротьба за владу велася політичними елітами, усілякими лідерами, впливовими політичними партіями, олігархічними кланами та іншими суб'єктами політичного процесу, в центрі загальнонаціонального політичного конфлікту опинилося протистояння пересічних громадян східних та західних регіонів України. Точніше, треба зауважити, що конфлікт походив не від простих громадян, а від

основних політичних гравців внутрішньополітичної боротьби, які майстерно використовують сучасні засоби маніпулювання настроєм та поведінкою людей.

У сучасній політичній науці України є різні погляди на проблему політичного протистояння «східняків» і «западенців». Деякі науковці та публіцисти вважають, що ніякого протистояння ніколи не було і немає, що це все вигадки політичних конкурентів. Але такий підхід не відповідає історичній істині й є цілком антинауковим. Протистояння існує і має досить глибокі історико-політичні, релігійні, духовні та етнонаціональні коріння.

Політичні передумови протистояння східних і західних регіонів України пов'язані, передусім, з історичним минулим українського народу, який фактично не мав до кінця ХХ століття своєї власної держави, хоча боротьба за незалежну державність велася з другої половини XVI століття. Намагання деяких істориків видати Давньоруську державу за українську – є відвертою фальсифікацією, а визначення козацької доби, Гетьманщини, державних ерзац-утворень початку ХХ століття та Радянської України як повноцінної державності – є підтасовкою та перекрученням історичної дійсності. Так розпорядилася історія, що українська народність, а потім і українська нація сформувалися в межах міцних іноземних держав (Речі Посполитої, Росії, Австро-Угорщини), які володарювали на українських землях. Але провідними політичними гравцями та суперниками на українській території були Польща (Річ Посполита) і Росія.

Формування сучасної політики національної єдності українського суспільства не можна здійснити без урахування важливих історичних факторів, які виникли і розвивалися на українських землях протягом століть і гальмували процес поєднання. Серед цих факторів слід назвати: етно-політичний, політико-географічний, релігійний та культурно-освітянський. Усі фактори були тісно пов'язані і повною мірою залежали від зовнішніх політичних сил та іноземних військових операцій, які проходили на українській території.

Політико-географічний фактор. Якщо більшість європейських народів Середньовіччя прямувала до формування міцної централізованої монархічної державності, яка була гарантом консолідації суспільства і запорукою національного суверенітету, то Київська Русь пройшла шлях від хиткої централізованої влади часів Володимира Великого, Ярослава Мудрого і Володимира Мономаха до державної роздробленості та кривавих міжусобних війн [1, с.170–182; 2, с.7–188]. Монголо-татарська навала з'явилася майже через століття після фактичного знищення міцної Давньоруської держави, яка стала жертвою власної міжусобиці. Занепад Золотої Орди – могутньої монголо-татарської держави – надав можливості Польщі і Литві захопити південно-західні князівства колишньої Давньоруської держави.

Важливою і доленосною подією в історії українського народу було створення запорозького козацтва, яке, з одного боку, стало центром боротьби проти польсько-литовських загарбників, а з іншого – центром формування національної політичної та військової еліти, з лав якої вийшли майбутні лідери національно-визвольного руху. Сам феномен Запорозької Січі як потужної військової організації має різне обґрунтування і тлумачення в історичній літературі. Окремі автори вважають, що українські козаки – це подібність західноєвропейських лицарів, які вийшли з лав українського селянства і мешканців міст та містечок. Частково з такою концепцією можна погодитися, коли йдеться про колишній соціальний склад запорожців. Але зрозуміло, що ані селяни, ані міські міщани не мали навіть елементарних військових навичок. Військове мистецтво в цю селянсько-міщанську масу могли внести тільки професійні військові, які були вихідцями з різних країн, де відбувалися жорстокі внутрішньополітичні війни за владу. Так, відомий російський історик та етнограф Л. Гумільов цілком аргументовано стверджує, що військову майстерність у Запорозьку Січ запроваджували російський князь Дмитро Шемяка та литовський князь Свідригайло, які після поразки у своїх країнах із

залишками власних військ потрапили до запорозького козацтва [№, с.682–685].

Утворення на околиці Речі Посполитої Запорозької Січі Дмитром Вишневецьким (нащадком Рюриковичів) як протестної діючого режиму військово-політичної структури не було чимось надзвичайним. Подібні протестні формування козацтва створювалися на кордонах Російської держави і були центрами повстань проти царського режиму (повстання С. Разіна, К. Булавіна, І. Болотнікова, О. Пугачова). У Росії найбільш потужним було Донське козацтво, яке своїми землями межувало з так званим Диким Степом та українськими територіями. Для нашого дослідження становить певний інтерес той факт, що між донським і запорозьким козацтвами існувала угода про умовний кордон, який проходив по руслі Сіверського Донця та Кальміусу. Землі Війська Донського заселялися переважно російськими селянами-втікачами. Дикий Степ почав заселятися після приєднання Криму до Російської імперії. Мешканцями цієї території були не тільки українці, а й росіяни, греки, молдавани, болгари і навіть серби.

По-різному складалася доля українського козацтва. Запорозька Січ була ліквідована за часів імператриці Катерини II (1775 р.). Більшість козацької старшини одержала російське дворянство, маєтки на вільних землях Півдня і колишнього Дикого Степу та інші дворянські привілеї. Невеликий загін запорожців потрапив із сім'ями за Дунай і перейшов на службу Туреччині. Купка козаків на чолі з кошовим отаманом П. Калнишевським була заслана до Соловків. Окремі запорозькі козаки пізніше брали участь у стихійних проявах народного опору в період Гайдамаччини та Коліївщини, але це вже не була потужна збройна сила минулого.

У період національно-визвольної війни українського народу під проводом Богдана Хмельницького (1648 – 1654 рр.) Російська держава незабаром підтримала українського гетьмана, внаслідок чого були прийняті Переяславська угода і Березневі статті 1654 р. про включення України до складу Росії. Але після смерті Б. Хмельницького (1657 р.) в Україні розпочалася запекла

боротьба за владу козацької старшини, серед якої були представники не тільки проросійської орієнтації, а й досить впливові козацькі лідери, які виявилися прибічниками польської і навіть турецької політики.

Початок політичного та географічного розподілу українського народу на «східняків» та «западенців» було покладено в період Руїни (друга половина XVII століття), коли розгорнулася жорстока боротьба за владу різних загонів козацької верхівки в умовах польсько-російських та російсько-турецьких війн. До процесу розмежування українців причетні не тільки представники козацької еліти, а й невеликого розуму політичні лідери, які обіймали посади гетьманів спочатку загальноукраїнського рівня, а потім правобережних і лівобережних. До цих діячів слід віднести гетьманів І. Виговського, Ю. Хмельницького, П. Тетерю, І. Брюховецького, П. Дорошенка, Д. Многогрішного, І. Самойловича та І. Мазепу. Помітний внесок у політичну ситуацію Руїни зробили впливові козацькі військові І. Сірко, І. Богун, Я. Сомко, В. Золотаренко, В. Васюта та ін. [4, с.536–559; 5, с.221–324; 6, с.112–175].

Таким чином, територіальний розподіл сучасних українських земель на західні та східні регіони мав не тільки давню політичну історію, а й певну специфіку, яка формувала майбутнє протистояння. Західноукраїнські землі багато століть перебували під владою Речі Посполитої, а потім Австро-Угорської імперії, і населення, природно, засвоювало польсько-литовську та австрійську політичну ментальність. Східні території формувалися в лоні Російської держави, і населення відчувало потяг до російської політичної ментальності.

Відсутність в українського народу власної держави і панування на землях України іноземних окупантів історично розділили країну на ряд територій: Лівобережне Гетьманство, Запорозька Січ, Правобережне Гетьманство, Галичину, Угорську Карпатську Україну, Буковину, Поділля та Слобідську Україну. Усі ці території були під владою Росії, Речі Посполитої, Угорщини, Туреччини, а після трьох розподілів Речі Посполитої (1772, 1793 і 1795 рр.) між Німеччиною, Австро-Угорщиною і Росією

більшість українських земель увійшли до складу Російської імперії, а Галичина, Закарпаття і Буковина – стали частинами Австро-Угорської імперії [7, с.504].

Перша світова війна (1914 – 1918 рр.) завершилася трьома великими революціями, наслідком яких стала ліквідація трьох європейських імперій – Російської, Німецької та Австро-Угорської. У Центральній та Східній Європі були відроджені колишні або з'явилися нові незалежні держави: Польща, Чехословаччина, Угорщина, Югославія, Литва, Латвія, Естонія та ін.

В умовах громадянської війни (1918 – 1920 рр.) на східних і більшості центральних земель України перемогла радянська влада і була створена Українська Радянська Республіка, яка на правах союзної структури ввійшла до складу Радянського Союзу у грудні 1922 р. разом з Російською Федерацією, Радянською Білорусією та Закавказькою Федерацією, до якої входили Азербайджан, Вірменія і Грузія.

Західні українські землі (Східна Галичина, Волинь, Холмщина, Підляшшя й частина Полісся) опинилися в межах відродженої Польщі. Буковина була включена до складу Румунії, а Закарпаття – до Чехословаччини [8, с.369–391]. Об'єднання цих земель з Радянською Україною відбулося в умовах Другої світової війни (1939 – 1945 рр.) і завдяки перемозі Радянського Союзу у Великій Вітчизняній війні, яка була головним військовим театром у розгромі гітлерівської Німеччини та її сателітів. Але соціально-економічне, політичне і культурне зростання західноукраїнських територій не почалося відразу після війни. Цей процес був загальмований антирадянською боротьбою українських націоналістів, більшість з яких була підручними гітлерівського режиму.

Фактично, населення західноукраїнських земель перебуває разом з усім українським народом близько 60 років, що в історичному розумінні дуже замало для справді національної єдності. Найбільш близько взаємопов'язаним з політико-географічним фактором, в якому формувалися і проявлялися розбіжності різних верств українського

суспільства, є етнічний фактор, який часто спонукає до внутрішньонаціональних конфліктів та непорозумінь.

Етнічні розбіжності в походженні населення східних і західних українських територій. Процес етнічних розбіжностей українського населення має глибоке історичне коріння, яке сягає періоду племінного походження та життя в умовах іноземного володарювання на західних українських землях, він не обмежувався лише адміністративним та економічним пануванням. Суттєвою складовою окупації було духовне та етнічне поневолення. Особливо жорсткою була так звана «полонізація» українського народу з боку Речі Посполитої, а у ХХ ст. – після відродження Польщі як держави внаслідок результатів Першої світової війни.

Проблема полонізації українців Галичини і Волині досить ґрунтовно висвітлюється в історичній науковій та навчальній літературі. Але автори цих робіт зосереджують увагу переважно на освітянських, соціально-економічних та адміністративно-управлінських питаннях, приховуючи численні факти етнонаціональних перемішувань, які є природним процесом в умовах територіальних завоювань і військових захоплень.

Уже в період захоплення Галичини і Волині поляками і литовцями, а згодом їхнього об'єднання в єдину державу Річ Посполиту, українське населення почало інтенсивно зазнавати політики полонізації не тільки із соціально-економічного, релігійно-духовного та адміністративно-управлінського боку, а й в етнонаціональному напрямі. Першими на масову покірність завойовників пішли галицькі і волинські бояри, які перейняли віру польської шляхти, пишалися шлюбами з польськими панами й у 1431 р. отримали рівний з поляками статус. Таким чином, «до середини XV ст. після реорганізації Галичини в Руське воєводство, тобто в провінцію Польського королівства, і впровадження тут латини як офіційної мови, мало що залишилося від гордого колись Галицького князівства» [9].

Можна частково погодитися з висновком, якого дійшов Орест Субтельний, що «підпорядкування поляками земель

і населення України було важливим поворотним пунктом в історії обох народів. Для поляків це означало сталу орієнтацію на Схід, на відміну від західної, що переважала раніше; ця зміна несла далекосяжні політичні, культурні та соціально-економічні наслідки. Для українців це було більш ніж просто заміною своїх правителів чужими: воно означало підпорядкування чужій нації з іншою релігією та культурою. Незважаючи на певні позитивні наслідки такого симбіозу, згодом з нього виріс гострий релігійний, соціальний та етнічний конфлікт, що тривав близько 600 років і поширився на всі царини життя України» [8]. Але, як бачимо, автор ретельно оминає асиміляційний фактор польського панування, який відіграє визначну роль не лише в історії, а й у сучасному політичному протистоянні.

Три розподіли Речі Посполитої у XVIII ст. могутніми державами – Австро-Угорською, Російською імперіями та Німеччиною – мало що змінило на краще в долі народу Західної України, яка в основному потрапила до складу Австро-Угорщини. За майже 140 років панування австрійців на Буковині, Волині, Галичині та Закарпатті процес етнонаціональної асиміляції не припинявся, а в галицько-волинських землях продовжувалася потужна полонізація, бо нова влада зберігала польське поміщицьке землеволодіння і місцеве управління [8, с.192–199].

Двадцятиріччя між світовими війнами було для народу Західної України періодом національного гноблення і приниження. Як відзначають майже всі дослідники цього періоду, найбільше національний гніт українського народу чинився з боку польської влади, що, природно, викликало політичний та військовий опір. Польське керівництво на чолі з диктатором Ю. Пілсудським відродило, але в більш жорстокій формі колишню політику полонізації українського населення. Найбільш масові репресії щодо українського народу були проведені восени 1930 р., так звана «пацифікація». Метою «пацифікації» було умиротворення Галичини, послаблення українських політичних сил та встановлення в краї авторитарного режиму.

Для проведення каральної операції уряд використав 17 спеціальних загонів поліції (понад тисячу осіб) і 10 ескадронів кавалерії. На першому етапі «паціфікації» каральні дії чинила переважно поліція, на другому етапі – в основному військові. У багатьох місцевостях проведено повторні каральні експедиції поліції та війська на українські землі. У ході каральних операцій застосовувався протиправний принцип збірної відповідальності. Було проведено понад 5 тисяч обшуків. З селянських громад стягувалися контрибуції продовольством і фуражем. Проведено численні арешти активістів українських організацій та установ, застосовані концтабори [10, с.343–344].

На жаль, більшість дослідників цього періоду історії західноукраїнського народу, розкриваючи досить ґрунтовно проблеми політичного, соціально-економічного та духовного гноблення українців, мало уваги приділяють питанню етнонаціональної асиміляції українців завойовниками. Так, польський уряд почав направляти до Галичини й Волині переселенців – так званих осадників. До 1938 року в цей регіон прибуло 200 тис. поляків у сільську місцевість і ще 100 тис. – у міста [8, с.373]. Але зрозуміло, що ці понад 300 тис. поляків (переважно чоловічої статі) прибули не тільки володіти земельними наділами чи служити поліціантами, поштарями, дрібними чиновниками та ін. Це був потужний загін асиміляторів українського населення, або ландскнехтів біологічної колонізації. Найбільш успішно процес державної асиміляції українців проходив на Волині за часів воеводи Г. Юзевського (1929 – 1938 рр.), коли втілювалася в життя його «Волинська програма», яку санкціонував та всіляко підтримував Ю. Пілсудський [11, с.584].

Треба зауважити, що у міжвоєнний період були спроби й поміркованого польсько-українського зближення, але політичний радикалізм з обох боків, завдяки власній агресивності, не дозволив утілити в життя це зближення.

Таким чином, торкаючись проблеми етнічних розбіжностей населення Західної України з українцями центральних і східних регіонів країни, можна з повною

упевненістю стверджувати, що західні українці, маючи давнє походження від карпатських хорватів, завдяки історичним обставинам найбільшою мірою підпадали під асиміляційні процеси з боку сусідів-завойовників (угорців, румунів, чехів, словаків й особливо – поляків), що, безумовно, суттєво відбилося на їхньому етнічному стані.

Абсолютно іншим шляхом формувався етнонаціональний склад населення східних регіонів України, в яких історично домінували росіяни. Деякі дослідники, в тому числі радянських часів, стверджували, що перевага росіян серед населення Донбасу стосується переважно робочого класу, який формувався з другої половини ХІХ ст. за рахунок вихідців з європейських губерній Росії. Складалося враження, що сільське населення є цілком українським. Але ці твердження, м'яко кажучи, не відповідають історичній правді.

Дійсно, можна погодитися з тим, що рекрутування робітничого класу Донбасу, індустріальна могутність якого зміцнювалася з року в рік, з десятиліття до десятиліття, відбувалося переважно з російських губерній.

Але й на донецьких землях, які раніше належали війську Донському, століттями мешкали російські козаки і селяни. Ці землі були відмежовані від донського козацтва радянською владою і передані Радянській Україні в умовах так званої політики «розкозачення», ініціаторами якої були Л. Троцький і голова ВЦВК РФ Я. Свердлов. Ця територіальна передача була своєрідною помстою донським козакам, які брали активну участь у боротьбі проти радянської влади в роки громадянської війни, а козацькі формування під проводом отаманів О. Каледіна, П. Краснова, К. Мамонтова, А. Шкуро та ін. були майже головними військовими силами білого руху. Природно, що на переданих Україні землях війська Донського (приблизно дві третини сучасної Луганської області й близько 40 відсотків сучасної Донецької області) залишилися російські розкріпачені та селяни. Українське селянство переважно мешкало на Старобельщині в Луганській області та правобережжі Сіверського Дінця і Кальміуса на Донеччині,

або після створення російською владою (XVII ст.) Слобожанщини з українських переселенців і приєднанням Криму до Російської імперії (XVIII ст.) та заселенням Дикого Степу також проживало у цих регіонах.

Радянська політика українізації 1920-х років помітно змінила національний склад східних регіонів на користь присутності в них українців. Якщо у 1923 р. у таких важливих промислових центрах, як Харків, Луганськ та Дніпропетровськ, українці становили 38,7 та 16 відсотків мешканців, то через 10 років їхня частка зросла до 50,31 та 48 відсотків. У 1920 р. українці становили 32 відсотки міського населення й здебільшого мешкали в невеликих містах. У 1939 р. українцями були понад 58 відсотків міських жителів, причому значна їх частина переселилася до великих промислових центрів. Так, у Харкові частка українців зросла з 38 до 50 відсотків, у Запоріжжі – з 28 до 56, у Дніпропетровську – з 16 до 48 відсотків [8, с.339, 355]. Треба зауважити, що керівникам Радянської України вдалося домовитися із союзним урядом, щоб масові вербовки в Україні не проводилися на будівлі Уралу та Сибіру, а проводилися виключно на будівництво українських об'єктів. Крім того, серед українських будівельників великих індустріальних об'єктів Харкова, Донбасу і Дніпропетровщини, які були здебільшого малописьменні та без професійної кваліфікації, були організовані гуртки з подолання малописьменності й надбання потрібних робітничих спеціальностей, що сприяло закріпленню українців в індустріальних центрах республіки.

Етнонаціональний склад східних регіонів України поступово змінювався на користь присутності в них українського населення. Але треба зауважити, що й, перебуваючи, на Сході республіки, українці помітно змінювалися етнічно, інтегруючи у духовно-побутові реалії нової місцевості. У цьому плані є сенс проілюструвати такі процеси на прикладах з останнього перепису населення радянських часів у двох потужних областях українського Сходу – Луганській та Донецькій.

Населення Луганщини – багатонаціональне. Серед жителів області за даними перепису 1989 року українці

становлять 1482 тис. (близько 52%), росіяни – 1280 тис. (44,8%), білоруси – 34 тис. (1,2%), татари – 12 тис. (0,4%), євреї – 8 тис. (0,3%), а також молдовани, вірмени, поляки, цигани, болгари, чуваші, азербайджанці, німці та інші. Характерною особливістю Луганської області є помітна частина росіян серед корінного населення сільської місцевості. Так, у Мелівському районі росіян – 28%, у Папаснянському – 29,7%, у Свердловському – 29,6%, у Лутугінському – 32,6%, у Троїцькому – 37,4%, у Антрацитівському – 39,3%, у Слов'яносербському – 39,1%, у Перевальському – 46,9%, у Новоайдарському – 49,7%, у Краснодонському – 55,2%, у Станично-Луганському – 65,1%. В останніх сільських районах області, які раніше входили до т. зв. Слобожанщини, українське населення переважає в більшості [12].

Населення Донецької області також багатонаціональне. Українців живе в області 2693 тис. (50,7%), росіян – 2316 тис. (43,6%), які здебільшого оселені в містах, білорусів – 77 тис. (1,5%), греків – 84 тис. (1,6%), татар – 25 тис. (0,4%), євреїв – 28 тис. (0,5%). Усього налічується близько 100 представників різних національностей, серед яких найбільш помітні молдавани (13 тис.), вірмени (10 тис.), болгари (7 тис.), поляки (7 тис.), німці (6 тис.), цигани (5 тис.), азербайджанці (4 тис.), грузини (4 тис.), мордва (3 тис.), за останнім часом – чеченці [12].

Для більш об'єктивної оцінки етнографічного становища на Донбасі слід враховувати таке досить поширене соціальне явище, як змішані шлюби, в яких основну масу становлять українсько-російські шлюби (близько 60 – 70 відсотків), а це за статистикою того часу – біля 7 мільйонів населення республіки [12].

Своєрідною є мовна ситуація, яка сформувалася в Донбасі протягом минулого століття, особливо в умовах індустріалізації. За даними перепису населення 1989 р., близько 34 відсотків українців Луганщини вважали рідною мовою російську, а більшість українського населення вільно володіла двома мовами (українською і російською). У Донецькій області ці показники мають такий вигляд: більше 40 відсотків українців вважали рідною

мовою російську, а останні вільно володіли як українською, так і російською мовами, хоча побутове і повсякденне спілкування в Донбасі відбувається переважно російською [12].

Українське населення становило значну меншість у Донбасі до революції, бо формування робітничого класу відбувалося переважно за рахунок російського нечорнозем'я, а також близько третини землі Донеччини належали війську Донському, які були передані Україні радянською владою після революції і громадянської війни. Так, на початку 1920-х років українці в містах і промислових центрах Донбасу становили 5 – 7 відсотків, у селах – більше 50 відсотків. Поповнення Донеччини українцями (крім повільної міграції, яка ніколи не була масовою) проводилося трьома основними хвилями. Перша пов'язана з індустріалізацією Радянського Союзу і припадає на другу половину 1920-х – першу половину 1930-х років. Друга хвиля припадає на повоєнні роки, коли на Донеччину перевезли багато людей з областей, які постраждали від посухи 1946 року, а також із Західної України, де точилася фактично війна з УПА. Третя хвиля була вже за комсомольським закликком на будівництво нових шахт у 1950 – 1960 роки [12].

Підсумовуючи викладене, можна відзначити, що політичне протистояння західних та східних українців має глибоке історико-політичне, соціальне й етнонаціональне коріння: багатовікове перебування в складі різних іноземних держав, в яких українці підпадали в умови насильницької або повільної асиміляції; істотне за рівнем становище науково-промислового розвитку; релігійно-конфесійна ворожнеча, особливо уніатів та православних; полярні погляди на духовні цінності та освіту тощо. На жаль, за часів радянської влади не вдалося подолати ці розбіжності, хоча невелике просування до прогресу спостерігалось.

Проблема протистояння «Схід – Захід» загострилася в умовах державної незалежності України після розвалу Радянського Союзу. І можна з достатньою упевненістю сказати, що це не антагонізм українців східних і західних

регіонів країни, а політична боротьба за владу активних суб'єктів сучасного політичного процесу, які використовують на свою користь минулі вікові територіальні та етнічні розбіжності.

Релігійний фактор відмінностей віруючих західних і східних земель України. Історично склалося так, що західні землі сучасної України, як і значна частина центральних регіонів, опинилися під владою Польщі та Литви, які після створення державної польсько-литовської унії створили монархічну державу – Річ Посполиту. Панівною релігією Речі Посполитої був католицизм, тому природно, що влада прагнула перетворити православне населення підлеглих земель на католиків. Але цей процес зіштовхнувся із запеклим опором православного населення окупованих українських і білоруських земель. Тільки незначна частина панства колишніх давньоруських князівств та міської аристократії прийняли католицизм в обмін на привілеї шляхти та адміністративні посади.

У таких умовах влада Речі Посполитої разом із Ватиканом пішли шляхом утворення греко-католицької унії, яка була ухвалена декретом папи Климента VIII і проголошена у Бресті в 1596 році. Уніатська церква підпорядковувалася Ватикану, а православ'я король проголосив поза законом. Спочатку уніатська церква зберігала окремі обряди православ'я, але поступово вони скорочувалися або зовсім зникали під тиском ватиканського управління [13, с.57].

Уніатство проіснувало в західноукраїнських регіонах до 40-х років XX століття і було скасоване Львівським собором 1946 р. та Закарпатським собором 1949 р., Але в умовах горбачовської «перебудови» греко-католицька церква була відроджена в Україні у листопаді 1989 р. новим державним керівництвом. Таким чином, можна зробити висновок, що релігійне протистояння Сходу і Заходу України має не тільки багатовікову історію, а й загострилося в сучасній внутрішньополітичній ситуації [13].

На Сході, Півдні та в більшості центральних регіонів України завжди панівною була Православна церква,

керівництво якої з початку XIV ст. знаходилося в Москві. Але розпад Радянського Союзу не оминув і розколу українського православ'я. За ініціативою недалекоглядних політиків було здійснено відокремлення від Московського патріархату частини православних приходів і створено так званий Київський патріархат, який не визнаний світовим православ'ям. Крім того, в Україну повернулася так звана Українська автокефальна церква, проголошена петлюрівським універсалом і також не визнана світовим православ'ям. Таким чином, на сьогодні в Україні є три православні громади, що ще більше ускладнює загально-релігійну ситуацію [13, с.605–606]. Внутрішньорелігійна напруга доповнюється досить активним упровадженням у життя українських громадян різноманітних зарубіжних сектантських утворень.

Особливість сучасної ситуації полягає в тому, що майже всі релігійні конфесії України є активними учасниками внутрішньополітичних подій і певною мірою намагаються впливати на перебіг політичних процесів. У сучасному політичному протистоянні східних і західних регіонів республіки головні політичні актори відверто спираються на підтримку релігійних конфесій. Політична практика часів державної незалежності свідчить, що греко-католицька церква та приходи Київського патріархату виступають на боці західноукраїнських політичних структур, а представники Московського патріархату – на боці східних та південних політичних суб'єктів.

Культурно-освітній фактор історичних розбіжностей українців західних та східних територій. Не витримує Галичина й статусу загальнонаціонального інтелектуального центру України, який її намагаються адресувати деякі автори. Як стверджує американський історик українського походження Орест Субтельний, «навіть за польськими мірками Західна Україна була надзвичайно аграрною: близько 80% її населення складали селяни, 8% припадало на промислових робітників, інтелігенція становила близько 1% (15 тисяч осіб)». Кожний третій, а частіше – кожний

другий дорослий українець був неписьменним. До Першої світової війни у Східній Галичині було понад 2400 початкових українських шкіл, у 1937 році їх залишилося тільки 352. На Волині протягом цього часу кількість українських шкіл скоротилася з 440 до восьми [8, с.357, 379].

Не кращим був і стан із середньою та університетською освітою. Так, на одну українську гімназію припадало 230 тисяч українців. У 1926 р. наказом Пiлсудського в єдиному вищому закладі – Львівському університеті було ліквідовано український факультет, а також українські кафедри. Навчання цілком було переведене на польську мову. У період возз'єднання Західної України з Радянською Україною (вересень 1939 р.) у Львівському університеті частка українців ледве сягала 10% [8].

Орест Субтельний, будучи відвертим прихильником ідеології радикального націоналізму, називає акт возз'єднання українських земель в умовах Другої світової війни радянською окупацією. Але й він змушений визнати, що радянська влада принесла західним українцям конкретні покращення. Він пише: «... було багато зроблено для українізації та зміцнення системи освіти. До середини 1940 р. кількість початкових шкіл на Західній Україні досягла близько 6900, з них 6 тисяч українських. Українська мова стала мовою викладання у перейменованому на честь Івана Франка Львівському університеті – цьому давньому бастионі польської культури, що тепер відкрив двері для українських студентів і професорів. Помітно поліпшилося медичне обслуговування населення, насамперед сільського. Були націоналізовані промислові й торговельні підприємства, які раніше контролювалися переважно поляками та євреями. Але чи не найпопулярнішим кроком стала експропріація радянською владою польських землевласників» [8, с.393].

Таким чином, можемо дійти висновку, що майже півтора передвоєнних роки в Галичині та на Волині відбулися такі радикальні соціально-духовні зміни на користь українських трударів, яких цей край не знав за всю багатвікову історію під владою польсько-австрійських окупантів.

Підсумовуючи викладене, можна відзначити, що політичне протистояння західних та східних українців має глибоке історико-політичне, соціальне й етнопонаціональне коріння: багатовікове перебування в складі різних іноземних держав, в яких українці потрапляли в умови насильницької або повільної асиміляції; становище науково-промислового розвитку; релігійно-конфесійна ворожнеча, особливо уніатів і православних; полярні погляди на духовні цінності та освіту тощо. На жаль, за часи радянської влади не вдалося подолати ці розбіжності, хоча невелике просування до прогресу спостерігалось.

Проблема протистояння «Схід – Захід» загострилася в умовах державної незалежності України після розвалу Радянського Союзу. І можна з достатньою упевненістю сказати, що це не антагонізм українців східних і західних регіонів країни, а політична боротьба за владу активних суб'єктів сучасного політичного процесу, які використовують на свою користь минулі давні розбіжності [14, с.92].

-
1. Див.: Ключевский В. О. Сочинения в восьми томах / В. О. Ключевский. – Т.1. – М.: Госполитиздат, 1956. – С.170 – 182.
 2. Карамзин Н. М. История государства Российского / Н. М. Карамзин. – Т.2. – М.: Наука, 1991. – С.7 – 188.
 3. Гумилев Л. Н. Древняя Русь и Великая степь / Л. Н. Гумилев. – М.: Мысль, 1992. – С.682 – 683.
 4. Див.: Костомаров Н. И. Русская история в жизнеописаниях ее главнейших деятелей / Н. И. Костомаров. – М.: Эксмо, 2006. – С.536 – 559.
 5. Бантыш-Каменский Д. Н. История Малой России / Д. Н. Бантыш-Каменский. – К.: Час, 1993. – С.221 – 324.
 6. Літопис Гадяцького полковника Григорія Грабянки. – К.: Знання України, 1992. – С.112 – 175.
 7. Политические системы современных государств. Европа. – Т.1. – М., 2009. – С.504.
 8. Див.: Субтельний О. Україна: історія / О. Субтельний. – К.: Либідь, 1992. – С.369 – 391.
 9. Костомаров Н.И. исторические произведения. – К.: Киевский госуниверситет, 1989. – С.202 – 203.
 10. Довідник з історії України. – Т.2. – К.: Генеза, 1995. – С.343 – 344.

11. Україна: політична історія ХХ – початок ХХІ століття. – К.: Парламентське вид-во, 2007. – С.589.
12. Див.: Географічна Енциклопедія України. – Т.1. – К., 1989; Заставний Ф.Д. Географія України. – Львів: світ, 1994.
13. Політична енциклопедія. – К.: Парламентське вид-во, 2011. – С.57.
14. Політичні проблеми сучасної України. – К.: ІПіЕНД ім. І.Ф.Кураса, 2012. – С.92.